

Соціокультурна ідентичність як психологічний механізм самоувідповіднення особистості зі світом

Ольга Петрунко

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри психології,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: olgapv@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-9023-5265*

Ідентичність є одним з базових понять у різних сферах психологічних знань, і не тільки в науках про особистість, а й у науках про поведінку людини в соціумі. Це поняття репрезентує, як людина усвідомлює і сприймає:

- 1) саму себе (свої інтереси, мотиви й цінності, смисложиттєві орієнтації тощо);
- 2) Світ навколо себе (його соціокультурні й інші особливості, запропоновані ним соціальні статуси і ролі та відповідні норми, правила й санкції тощо);
- 3) свої реляції зі Світом та свої роль і місце в ньому [1].

Поняття ідентичність охоплює як внутрішні процеси і явища, в які занурена особа, так і зовнішні, передусім соціокультурні аспекти її буття. Усе це вкупі визначає, як людина осмислює себе в контексті соціуму і соціальних зв'язків (соціальних реляцій), та формує її суб'єктність як провідну характеристику учасника соціальної взаємодії. Тож ідентичність – це феномен не так індивідуально-психологічний (як традиційно прийнято вважати), як і насамперед соціальний (як це вважається в сучасних науках про поведінку). Із становленням ідентичності розпочинається й розвиток особистості як суб'єкта власного життя, і ці категорії не тільки особистісні, а й соціальні.

Ідентичність, у т.ч. і соціокультурна, розглядається як дієвий психологічний механізм самоувідповіднення людини зі Світом, який функціонує на засадах постійної реляційної взаємодії між суб'єктами соціального буття. Суть цієї взаємодії полягає, з одного боку, в трансляції людиною у Світ своїх запитів на комунікацію з ним, що репрезентують наявну в її внутрішньому, індивідуально-психологічному світі систему ідентичностей (цінностей, уявлень про себе, про Світ та способи взаємодії з ним), а з другого боку – в реагуванні Світу на ці запити: Світ або схвалює їх (і тоді людина робить висновок про «правильність» своїх уявлень та ідентичностей), або ж в той чи той спосіб транслює людині свою відмову (і це спонукає людину до коригування наявних механізмів увідповіднення) [1].

Тож соціокультурна ідентичність є динамічним утворенням, яке перебуває в процесі постійного формування й удосконалення в процесі реляційної взаємодії людини зі Світом під впливом особистісних і ситуаційних чинників. Саме під таким кутом зору пропонується розглядати будь-які прояви ідентичності на всіх рівнях функціонування живих біопсихосоціальних систем:

- 1) на рівні рутинного буття окремої особи (тобто на індивідуально-

психологічному рівні);

2) на рівні включення особи в «малі» соціальні групи (в т.ч. йдеться й про професійну ідентичність);

3) на рівні включення її у масштабні соціальні процеси (в цьому разі йдеться про національну, етнічну, соціокультурну ідентичність тощо) [1].

У наукових працях Е. Еріксона [3], А. Маслоу [4], К. Роджерса [5] та інших відомих дослідників ідентичність вважається ключовим чинником розвитку особистості на її шляху до самоактуалізації. Покладаючись на цю ідею, сучасні дослідники, зокрема Т.М. Титаренко, зазначають, що формування ідентичності як базового утворення у системі «особистість» є результатом складного динамічного процесу, який триває впродовж усього свідомого життя людини під впливом великої кількості внутрішніх і зовнішніх чинників, специфічних для тієї чи тієї сфери її буття, у т.ч. сфери професійної діяльності [2]. При цьому акцентується увага на непрогнозованості та турбулентності процесів набуття людьми нових ідентичностей, розширення їх спектру та прискорення цих процесів в екстремальних і психотравмівних умовах в усіх сферах особистого та соціального життя. За цих умов удосконалення вже дійсних та формування нових ідентичностей – це шлях саморозвитку й самоактуалізації, а заперечення цієї стратегії – це шлях до професійного вигорання, внутрішніх конфліктів та невротизації [1; 2].

Тож, на відміну від традиційних уявлень про ідентичність як про досить сталий психологічний конструкт у системі «особистість», сучасні дослідники дедалі більше розглядають цей феномен як динамічний і перманентний процес, що відбувається через постійні реляції між внутрішніми (особистісними) та зовнішніми (соціальними, контекстуальними) чинниками, і результатом якого є сформована система множинних ідентичностей. Ця система не є сталою й застиглою – вона повсякчас перебуває в процесі корекції й удосконалення, і запити на це вдосконалення постійно надходять як від особистості до Світу, так і навпаки. Отже, формування системи ідентичностей є перманентним процесом соціальних реляцій між людиною і соціумом, внаслідок якого трансформуються наявні ідентичності та утворюються нові у відповідь на актуальні запити людини і соціуму.

Вважаємо, що теоретико-методологічні основи дослідження феномену соціокультурної ідентичності мають складати: 1) базові положення гуманістичної психології щодо ідентичності особистості як інтегрального показника особистісної зрілості людини та чинника її особистісного і професійного розвитку, саморозвитку, самовдосконалення і самоактуалізації; 2) базові положення реляційного підходу щодо важливості соціальних реляцій у формуванні особистості як суб'єкта соціальної, зокрема і професійної, взаємодії та ефективного учасника цієї взаємодії. Положення гуманістичного підходу уможливають здійснення структурно-функціонального аналізу феноменів внутрішнього світу особистості та розуміння особливостей і перспектив її розвитку. За структурно-функціонального аналізу будь-який психологічний

феномен можна розглядати як такий, що має певну структурну конфігурацію, яка, з одного боку, визначається особливостями взаємодії із системою більш високого порядку, а з другого боку – як відносно автономний у взаємодії з середовищем і самостійний елемент системи (наразі йдеться про феномен ідентичності). Разом із цим, завдяки реляційному підходу, який базується на ідеї, що об'єкти та явища слід розглядати не ізольовано, а в усій можливій множині взаємозв'язків і взаємодій між ними, можна прогнозувати вплив цих взаємозв'язків на учасників чи інші складові процесу (наразі йдеться про чинники і процес формування ідентичності).

Список використаних джерел

1. Петрунько О.В. Утворення нових ідентичностей в процесі адаптації особистості до травмівних подій життя. *Вчені записки Університету «КРОК»*. № 4(72). 2023 С. 165–174. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2023-72-165-174>
2. Титаренко Т.М. *Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності*. Київ, Україна : Либідь, 2003. 376 с.
3. Erikson E. *Identity and the Life Cycle*. New York, NY : W. W. Norton, 1994.
4. Maslow A. *Toward a Psychology of Being*. Princeton, NJ : D. Van Nostrand 1962 DOI: <https://doi.org/10.1037/10793-000>
5. Rogers C. *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston : Houghton. 1995. 420p. Available: https://teots.org/wp-content/uploads/2021/08/On-becoming-a-person-by-Rogers-Carl-R.-z-lib.org_.pdf.